

УДК 378.937+811.111'373.7

О. А. ГОРОВЕНКО

кандидат педагогічних наук

Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”

Харківської обласної ради

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У статті розглянуто основні напрями використання фразеологічних одиниць; доведено їх роль у системі вдосконалення соціокультурної компетенції майбутніх учителів англійської мови.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, соціокультурна компетенція, майбутній учитель англійської мови.

Підготовка педагогічних працівників, їх професійне вдосконалення – важлива умова модернізації сучасної освіти. Питання розвитку національної освіти й ролі педагогічних кадрів відображено в Законі України “Про освіту”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Відповідно до визначених у цих документах завдань, необхідно здійснювати підготовку компетентних кадрів, здатних до творчої діяльності, професійного вдосконалення та прагнення до саморозвитку й самопізнання. Постає питання посилення мовної підготовки студентів, розробки інваріантних моделей змісту освіти в навчальних закладах з урахуванням сучасних соціокультурних ситуацій, цінностей виховання та навчання.

У теорії та практиці викладання іноземних мов сьогодення базовою метою є здобуття майбутніми вчителями необхідної для міжкультурного спілкування комунікативної компетенції, до складу якої належать такі компетенції: мовленнєва; (мовна) лінгвістична; соціокультурна; соціолінгвістична; країнознавча; навчальна; стратегічна; дискурсивна тощо [4, с. 13].

Зауважимо, що чільне місце в навчанні іноземної мови посідає формування соціокультурної компетенції студентів. Аналізуючи наукові роботи вітчизняних і зарубіжних фахівців, зауважимо, що використання мови завжди регулюється, крім лінгвістичних правил, культурно-країнознавчими навичками та вміннями, соціальними характеристиками й обставинами, в яких здійснюється процес комунікації.

Процес оволодіння соціокультурною компетенцією, не перебуваючи в країні, мова якої вивчається, є достатньо складним, оскільки усвідомлення соціальних цінностей носія мови відбувається на основі різних прийомів та способів використання мови певної людської спільноти. Одним із важливих завдань викладача під час проведення занять з іноземної мови є створення життєвих і уявних ситуацій комунікації за допомогою різних прийомів роботи, до яких можна зарахувати використання фразеологічних одиниць.

Розвитку фразеології як галузі лінгвістики сприяли ґрунтовні дослідження синтаксичної природи логічних систем, висвітлення стилістичних та семантичних якостей стійких словосполучень, які розглянуто в наукових працях М. Ломоносова, І. Срезневського, П. Фортунатова, О. Шахматова та ін.

Дослідники Л. Булаховський, П. Горецький, Н. Москаленко, Л. Паламарчук, М. Сидоренко, Г. Удовиченко, О. Юрченко та інші зробили вагомий внесок у розвиток фразеології як науки.

У працях А. Молоткова, В. Теклюк, Д. Ужченко, О. Чередниченко та інших учених зазначено, що недоречне або неправильне використання фразеологічних одиниць збіднює мову й робить її стилістично неграмотною. Проте влучно вжиті фразеологізми прикрашають та оновлюють не тільки літературні твори, а й усне мовлення.

Дослідники Г. Гердер, Ф. Буслаєв, О. Потебня, Е. Сепір, Б. Уорф та інші зауважують, що мова й культура пов'язані між собою та здійснюють значний вплив одна на одну, доводячи тим самим важливість соціокультурної компетенції в процесі комунікації.

Проблемами теорії міжкультурної комунікації та дослідженнями культур країн, мови яких вивчають, опікувалися Н. Алмазова, Р. Мільруд, С. Савіньон, О. Садохін, В. Сафонова та ін.

Мета статті – актуалізація проблеми вдосконалення соціокультурної компетенції майбутнього вчителя англійської мови шляхом використання фразеологічних одиниць; теоретичне обґрунтування сутності понять “соціокультурна компетенція”, “соціокультурна компетентність”, “фразеологічна одиниця”.

Для того, щоб добре оволодіти іноземною мовою, необхідно не тільки навчати іншомовної комунікації, а й формувати особистість студентів, здатних до міжкультурного діалогу, що, у свою чергу, потребує засвоєння соціокультурних знань. Відповідно до цього актуальною є проблема формування соціокультурної компетенції як одного з показників готовності майбутніх фахівців до міжкультурної комунікації.

Соціокультурну компетенція розуміють як сукупність знань культурних особливостей носіїв мови, їх звичок і традицій, норм поведінки та етикету, уміння розуміти комунікативну поведінку носіїв мови, а також сукупність якісних характеристик особистості (відкритість, психологічна готовність до спілкування з носіями мови, загальний рівень культури, мовленнєвий такт тощо).

Соціокультурна компетентність – це якісна характеристика особистості, що ґрунтується на сукупності набутих знань соціальних та культурних сфер життя, ціннісних орієнтацій; здатність і готовність до міжкультурного спілкування з носіями інших мов та культур [7, с. 153].

Серед різноманітності структур соціокультурної компетентності найбільш розгорнуту структуру надала В. Сулейманова, яка виділила такі компоненти:

- когнітивний (знання з культури, історії, релігії; знання традицій, норм і правил спілкування, взаємодії, етикету; засоби застосування цих знань на основі актуалізації);
- мотиваційно-ціннісний (мотиви, які спонукають людину до організації діяльності; мотивація до взаємодії; толерантність; переконання й принципи, якими особистість оперує в процесі спілкування та в поведінці; емоційне ставлення до етнічних груп);
- діяльнісно-поведінковий (соціокультурні вміння: регуляція волевої сфери; конкретні мовленнєві дії; досвід спілкування в полікультурному суспільстві) [5].

Формування соціокультурної компетенції буде успішним при систематичному виконанні вправ, які передбачають розвиток умінь, а саме:

- проведення паралелі між двома культурами;
- вибір соціокультурного явища згідно із завданням викладача;
- оцінювання соціокультурних подій;
- висловлення власної думки;
- формування асоціативних умінь та естетичних почуттів;
- формування позитивного ставлення до культури мови, що вивчається;
- інтерпретація соціокультурної інформації для формування вмінь критичного мислення;
- коментування іншомовного матеріалу соціокультурного змісту;
- розв'язання соціокультурних завдань в умовних комунікативних ситуаціях тощо.

Включення фразеологічного матеріалу до занять з іноземної мови є невід'ємною частиною процесу вдосконалення соціокультурної компетенції майбутніх фахівців.

У мовознавців не склалося єдиної думки про те, що таке фразеологізм, отже, і єдності поглядів щодо складу цих одиниць у мові немає. Одні дослідники (В. Жуков, Л. Сміт, В. Телія, Н. Шанський) включають до складу фразеології стійкі поєднання, інші (Н. Амосова, А. Бабкін, А. Смирницький) – лише певні групи.

Багато хто з мовознавців справедливо вважає, що визначення поняття “фразеологічна одиниця” таке ж складне, як і визначення терміна “слово”. Ця складність полягає, насамперед, у тому, що як для слова, так і для фразеологізму важко визначити спільні риси.

Найпоширенішим визначенням є таке: фразеологізми (фразеологічні одиниці) – це семантично пов'язані і структурно замкнені мінімальні синтаксичні одиниці з номінативною функцією в комунікативній системі мови, семантична структура яких не мотивується лексичними значеннями їх постійних компонентів. Звукова форма вираження фразеологізмів обмежена сталістю семантичної структури.

Процес утворення фразеологічних одиниць, їх щоденна поява зумовлені потребою людського спілкування. Сміслова місткість, емоційно-

експресивна наснаженість, як невід'ємно вартісні ознаки фразеологізмів, сприяють тому, що об'єкт повідомлення сприймається масштабніше, а саме повідомлення стає змістовнішим, динамічнішим, художньо і соціально рельєфнішим. Ось тому з давніх-давен фразеологізми не були простою інкрустацією в мовленнєвій діяльності людини, а виступали чи не найпотужнішим потенціалом художньо-образної системи мови, своєрідним виміром мовної культури загалом і мовленнєвої зокрема. Наявність фразеологізмів у мовотворчій діяльності людини свідчить про високий рівень її мовної культури, про самотутній зв'язок з народом як творцем і носієм його мови, з його побутом, звичаями, обрядами, легендами, про ніким і нічим не виміряну любов особистості до мовних надбань рідного народу.

Фразеологія є найбільш яскравою та своєрідною частиною словникового складу будь-якої мови. Навіть стилістично нейтральні фразеологічні одиниці відзначаються національною особливістю й можуть набувати експресивного значення в контексті.

Думка про те, що національна специфіка є своєрідною властивістю фразеології, не нова, але разом з тим загальновідомо, що фразеологія є універсальним явищем, притаманним усім мовам. А оскільки вона універсальна, то очевидно окремі її риси та властивості повинні мати якраз не національно-специфічний, а інтернаціональний, спільний для всіх мов характер.

Національна специфіка – це дуже складне явище, яке включає цілий ряд факторів: спосіб життя народу, його історію, психологію, національні традиції, побут тощо. Однак, незважаючи на безсумнівність національної специфічності образних одиниць мови, фразеологічний склад будь-якої мови виявляє певні спільні структурні закономірності.

Фразеологічний образ найчастіше зберігає національну специфіку фразеологізму, оскільки він часто спирається на реалії, відомі лише одному народу, представникам однієї нації. Наприклад, у Росії надто високих незграбних людей називали “коломенская верста” (метафора виникла у зв'язку з тим, що по дорозі з Москви у село Коломенське були поставлені надто високі верстові стовпи). В англійській мові, наприклад, є фразеологізм “Newgate frill” (“шкіперська борідка” – бакенбарди і борода, що обрамляють обличчя). Тут міститься натяк на петлю на шії в засудженого до повішення, адже Ньюгейт – це назва колишньої Лондонської в'язниці. В українській мові існує фразеологізм “вискочити як козак з маку”, що означає сказати щось недоречно, невдало, що містить суто українську реалію “козак”. Як бачимо, Коломенське, Ньюгейт, козак – це реалії окремих націй, які знайшли відображення у створенні фразеологічного образу у відповідних мовах.

Отже, фразеологізми і слова – відмінні одне від одного поняття, але їх можна характеризувати певними спільними рисами, а саме наявністю значення та здатністю виконувати синтаксичні функції в реченні.

Ідіоматичні фразеологічні одиниці характеризуються як семантичною зв'язаністю, так і синтаксичною замкненістю. Семантична зв'язаність

зумовлена невмотивованістю семантичної структури ідіом: *know what side one's bread is buttered* (розуміти свою вигоду); *read the leaves* (гадати на кавовій гущі).

Розглянемо різні за своєю природою та ступенем конденсації семантичної структури фразеологічні одиниці з компонентом "Food":

– фразеологізми з нульовим мотивуванням семантичної структури: *to use the old bean* (думати, працювати головою); *save one's bacon* (рятувати власну шкуру);

– ідіоматичні звороти, семантична структура яких формується наявністю або архаїчного слова, або архаїчної форми, або обох разом: *sakes and ale* (веселощі, задоволення, розваги, веселе життя (шекспірівський вислів));

– фразеологічні одиниці, семантична структура яких певною мірою дешифрується смислом омонімічних синтаксично вільних словосполучень: *rock barrel* ("годівниця" (державні або суспільні кошти, якими можна поживитися)); *take the biscuit* (посісти перше місце);

– синтаксично спеціалізовані сполуки на означення: *neither fish, flesh nor good red herring* (ні те, ні се).

Крім вищезазначеної, є група фразеологізмів, що означають найрізноманітніші поняття. Наприклад:

– характеристика рис людини: *as dumb as a fish* (німий як риба); *as keen as mustard* (повний ентузіазму, одержимий); *look as if butter wouldn't melt in one's mouth* (мати вигляд тихої спокійної людини); *all sugar and honey* ("цукор-медович" (про нещирю людину)); *as bald as an egg* (зовсім лисий; голий як коліно);

– дії людини: *kill the goose that laid the golden eggs* (знищити джерело власного добробуту); *bring home the bacon* (досягнути успіхів у будучому); *to drink like a fish* (вживати багато алкоголю);

– стан людини: *have jam (egg) all over one's face* (опинитися в дурному становищі, вляпатись); *to go nuts* (збожеволіти); *to lay an egg* (з тріском провалитись, сісти в калошу);

– відносини між людьми: *ask for bread and be given a stone* (попросити хліба, а отримати каменя (біблійний вислів)); *milk smb. dry* (витискати з когось усе до кінця (гроші, відомості)); *take the gilt off the gingerbread* (позбавити привабливості, показати когось (щось) без прикрас).

Сприйняття буквального значення компонента фразеологізму поширюється на сприйняття значення всього виразу. У нашій свідомості починає співіснувати фразеологічно переносне (*stew in one's own juice* – власноруч шукати вихід із ситуації, що склалася через самого себе) або буквальне (пряме) (*meat and drink* – їжа та напої) значення словосполучення. При подібному подвійному понятті актуалізації фразеологічної одиниці можна знаходити або не знаходити смислову підтримку в стилістичному контексті, проте протиставлення за змістом фразеологізму та всього контексту, або якоїсь з її частин, є обов'язковим. Протиставлення семантичних планів фразеологізму і його контексту різко підвищує експресивність тексту.

Для тих, хто вивчає англійську мову, правильне використання фразеологічних одиниць часто стає головною метою, і той факт, що деякі фразеологізми нелогічні або граматично неправильні, спричиняє труднощі, тому що нелегко передбачити, як вони можуть повести себе з погляду граматики, а в багатьох випадках їхнє використання стилістично або контекстуально обмежено.

Саме тому викладачеві необхідно розробити детальні рекомендації щодо значення та використання найбільш поширених англійських фразеологізмів. Необхідно:

- виокремити кілька різних видів фразеологічних одиниць, виявити труднощі, з якими стикаються студенти, використовуючи їх;
- продемонструвати студентам особливості використання фразеологізмів в усному мовленні;
- дібрати та доповнити різноманітні ситуації, у яких їх можна використовувати;
- показати варіанти висловлення однієї й тієї самої думки в різних мовних стилях з метою демонстрації більш колоритного мовлення [8, с. 3].

Усі ці завдання найкраще виконувати за допомогою техніки мовної методики.

Розглянемо основні етапи роботи студентів над фразеологічними одиницями.

1. Слухання викладача або диктора в аудіозапису й промовляння фразеологізму спочатку хором, а потім поодиночі.
2. Відгадування значення фразеологізму, пояснення його англійською та віднаходження еквівалентів рідною мовою.
3. Читання фразеологізмів хором та поодиночі.
4. Визначення змісту фразеологічних одиниць згідно з наведеними прикладами.
5. Надане студентами визначення фразеологізму повинно збігатися з його значенням.
6. Читання та переклад рідною мовою всього тексту з фразеологізмами.
8. Постановка запитань до тексту.
9. Складання діалогів із ситуаціями, які надані в тексті.
10. Обговорення (парна робота або співпраця в малих групах).
11. Складання власних розповідей з використання фразеологічних одиниць [8, с. 3].

Цікавим видом роботи на занятті з англійської мови є використання ілюстрованих фразеологізмів, де графічне подання є їх візуальною підтримкою. Під час роботи з такими фразеологізмами викладачеві слід дотримуватись певного порядку:

1. Надання визначень та ілюстративних речень усно, після чого їх доцільно перефразувати.
2. Повторення студентами ілюстративних речень.
3. Виявлення подібних до фразеологізму і пов'язаного з ним виразу аналогів у рідній мові.

4. Надання синонімічних виразів та розкриття їх визначень. Заміна синонімічних виразів у відповідному ілюстративному реченні.

5. Надання студентам можливості компонувати речення, користуючись фразеологічними одиницями.

6. Використання студентами фразеологізмів у їх власних ситуаціях.

7. Презентація діалогів студентів з використанням фразеологізмів або синонімічних виразів.

Висновки. Вивчення іноземної мови за допомогою фразеологічних одиниць вважають одним зі способів опанування іноземною мовою, сприяє підвищенню інтересу до предмета, допомагає формуванню та вдосконаленню комунікативної й соціокультурної компетенції студентів, які в майбутньому будуть здатні здійснювати міжособистісне та міжкультурне спілкування з носієм мови.

Вивчення лінгвокультурного аспекту фразеологічних одиниць із різними компонентами в українській та англійській мовах можуть стати темами подальших розвідок у цій галузі.

Список використаної літератури

1. Гедзур С. В. Англійські ідіоми, фразеологізми, прислів'я / С. В. Гедзур, Н. В. Хілько. – Харків : Основа, 2010. – 144 с.

2. Дуброва А. С. Дослідження особливостей перекладу англійських фразеологізмів [Електронний ресурс] / А. С. Дуброва, В. М. Трофімчук // Вісник Житомирського державного університету. – 2014. – Вип. 2 (74). – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/11781/1/41.pdf>.

3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – Москва : Медиа, 2005. – 501 с.

4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – 2-е вид., випр. і перероб. – Київ : Ленвіт, 2002. – 328 с.

5. Сулейманова П. В. Национально-культурные центры как средство формирования социокультурной компетентности студентов [Електронний ресурс] / П. В. Сулейманова // Современные проблемы науки и образования. – Режим доступа: www.science-education.ru/113-11137.

6. Траїліна Л. П. Вживання прислів'їв та ідіом на уроках англійської мови / Л. П. Траїліна // Англійська мова та література. – 2010. – № 9. – С. 36–40.

7. Фоменко Т. М. Визначення поняття “соціокультурна компетентність” у сучасній парадигмі вищої освіти” / Т. М. Фоменко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – 2014. – Вип. 42. – С. 149–156.

8. Шилінговська І. П. Техніка вивчення іноземної мови за допомогою ідіом та ідіоматичних висловів / І. П. Шилінговська // Англійська мова та література. – 2006. – № 6. – С. 2–3.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015.

Горовенко О. А. Фразеологические единицы как средство совершенствования социокультурной компетенции будущих учителей английского языка

В статье рассмотрены основные направления использования фразеологических единиц; доказана их роль в системе совершенствования социокультурной компетенции будущих учителей английского языка.

Ключевые слова: фразеологическая единица, социокультурная компетенция, будущий учитель английского языка.

Horovenko O. Phraseological Units as Means of Improving the Sociocultural Competence of Future English Teachers

The process of mastering of sociocultural competence, not being in the country whose language is being studied, is complex because the realization of social values of the native speaker is based on different techniques and ways of using language of a certain human community. One of the important tasks of the teacher during the lessons of foreign language is the creation of life and imagined situations of communication using a variety of techniques, among which include the use of phraseological units.

Sociocultural competence is understood as the totality of knowledge of the cultural characteristics of native speakers, their habits and traditions, norms of behavior and etiquette, ability to understand the communicative behavior of native speakers, as well as a set of qualitative personality characteristics (openness, psychological readiness to communicate with native speakers, the general level of culture, speech rhythm, etc.).

Formation of sociocultural competence will be successful with systematic exercises, which involve the development of skills, namely: to draw a parallel between two cultures; a selection of social and cultural phenomena in accordance with the instructions of the teacher; assessment of social and cultural events; expressing own opinions; formation of associative abilities and aesthetic senses; formation of positive attitudes towards the culture of the target language; interpretation of sociocultural information to develop skills of critical thinking; annotate foreign language material sociocultural content; solving sociocultural tasks in the conditional communicative situations.

The inclusion of phraseological material in classes of the foreign language is an integral part of the process of improving sociocultural competence of future specialists.

The teacher needs to develop detailed recommendations regarding the value and use the most common English idioms: to distinguish several different kinds of phraseological units, to identify difficulties faced by students using them; to demonstrate to students the features of use of phraseological units in oral speech; to pick up and complement a variety of situations in which they can be used; to show ways of expressing the same thought in different language styles to demonstrate more colorful speech.

Learning a foreign language with the help of phraseological units is considered to be one of the ways of learning a foreign language, promotes interest in the subject, contributes to formation and improvement of communicative and sociocultural competence of students, which in future will be able to carry out interpersonal and intercultural communication with native speakers.

Key words: *phraseological unit, sociocultural competence, future English teacher.*